

Hanife Yaman

Öğretim Görevlisi Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi/Fen-Edebiyat Fakültesi/Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü/Yeni Türk Dili Anabilim Dalı, Tokat/Türkiye
Lecturer Doctor, Tokat Gaziosmanpaşa University/Faculty of Science and Letters/Turkish Language and Literature Department/Department of Modern Turkish Language, Tokat/Turkiye

eposta: hanife.cicekli@gop.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-3082-9912> - RorID: <https://ror.org/01rpe9k96>

Atıf/Citation: Yaman, H. 2023. Adbilim ve Kültürdilbilim Bağlamında Lakaplar Üzerine Bir Araştırma: Tokat-Nebiköy Örneği. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 11 (37), 123-141.

<https://doi.org/10.33692/avrasyad.1401998>

Makale Bilgisi / Article Information

Yayın Türü / Publication Type:	Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi /Received:	27.06.2023
Kabul Tarihi/Accepted:	13.08.2023
Yayın Tarihi/Published:	20.12.2023

ADBİLİM VE KÜLTÜRDİLBİLİM BAĞLAMINDA LAKAPLAR ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: TOKAT-NEBİKÖY ÖRNEĞİ

Öz

Adbilimin (onomastik) inceleme alanlarından biri olan kişi adbilimi (antroponimi) dil, insan, toplum ve kültür ilişkisinin çözümlenmesinde etkili rol oynar. Kişi adları dil, toplum, insan ve kültür arasındaki etkileşime dayalı olduğu için bu etkileşimi inceleyen kültürdilbilimin de çalışma alanına girmektedir. Kişi adbiliminin inceleme konularından olan lakaplar dilbilim, folklor ve kültür tarihi araştırmaları açısından da önem taşımaktadır. Lakaplar, toplumun kültüre ait unsurlar aracılığıyla dünyayı algılama ve sınıflandırmasından hareketle kavramları dile nasıl aktardıkları hususunda yol gösterici olmaktadır. Bu çalışmada incelenen lakaplar, Tokat'ın Nebiköy adlı yerleşim biriminden görüşme yöntemiyle derlenmiştir. Lakapların adbilim ve kültürdilbilimsel açıdan tasnifinde Ahmet Keskin'in çalışmasından (2020) yararlanılmıştır. Elde edilen verilerin adbilimsel tasnifinde lakapların verilmiş nedenlerine; kültürdilbilim açısından tasnifinde ise sosyo-kültürel özelliklerine dikkat edilmiştir. Elde edilen veriler, adbilim açısından on bir başlık altında tasnif edilerek incelenmiştir. Kültürdilbilim bağlamında yapılan tasnife göre lakaplar, "bireysel ve millî kimliğin dışı vurumu olarak lakaplar", "kişiler, olaylar ve anlatılar aracılığıyla kolektif ya da bireysel hafızanın anırtırılması bağlamında lakaplar", "dünya görüşünün yansıması olarak lakaplar" olarak üç temel başlıkta ele alınmıştır. Adbilim ve kültürdilbilim bağlamında yapılan bu çalışmayla, disiplinler arası bir bakışla incelenen lakapların farklı yönleri açığa çıkarılmaya çalışılmıştır. Verilerden hareketle kültürel yorumlamalar yapılmış, yöre insanının dünya görüşü, mizah anlayışı ve düşünüş biçimlerinin dile nasıl yansıdığı ortaya konulmuştur. Nebiköy'de genç nüfusun büyük şehre göç etmesi sebebiyle geleneksel kültüre ait öğelerin yavaş yavaş yok olduğu gözlemlenmiştir. Yöredeki lakaplar üzerine yapılan ve bir envanter niteliği taşıyan bu çalışma geleneksel kültürün korunması hususunda da katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: adbilim, kültürdilbilim, lakap, Tokat-Nebiköy

A RESEARCH ON NICKNAMES IN THE CONTEXT OF ONOMASTICS AND CULTURAL LINGUISTICS: THE CASE OF TOKAT-NEBİKÖY

Abstract

Onomastics, one of the fields of study, plays an effective role in the analysis of language, human, society and culture relations. Since people's names are based on the interaction between language, society, people and culture, they are also included in the field of cultural linguistics, which examines this interaction. Nicknames, which are one of the subjects of personal onomastics, are also important in terms of linguistics, folklore and cultural history studies. Nicknames provide guidance on how the society translates the concepts into language based on the perception and classification of the world through cultural elements. The nicknames examined in this study were compiled from the settlement called Nebiköy in Tokat by interview method. The study of Ahmet Keskin (2020) was used in the classification of nicknames in terms of onomastics and cultural linguistics. The reasons for giving nicknames in the forensic classification of the obtained data; in the classification in terms of cultural linguistics, attention was paid to socio-cultural characteristics. The obtained data were analyzed by classifying them under eleven titles in terms of forensics. According to the classification made in the context of cultural linguistics, nicknames are discussed under three main headings as "nicknames as an expression of individual and national identity", "nicknames in the context of allusion to collective or individual memory through people, events and narratives", and "nicknames as a reflection of worldview". With this study, which was carried out in the context of forensic and cultural linguistics, different aspects of nicknames, which were examined with an interdisciplinary perspective, were tried to be revealed. Cultural interpretations were made based on the data, and it was revealed how the world view, sense of humor and thinking of the local people were reflected in the language. It has been observed that the elements of traditional culture are gradually disappearing in Nebiköy due to the migration of the young population to the big city. This study, which is an inventory of nicknames in the region, also contributes to the preservation of traditional culture.

Keywords: onomastics, cultural linguistics, nickname, Tokat-Nebiköy

Giriş

Bir adlandırma türü olan lakapların, birçok farklı disiplin içerisinde incelendiği ve bu doğrultuda farklı tanımlarının yapıldığı görülmektedir. Bu bağlamda Türkçede adlandırma ve adbilim disiplinleri dar anlamda özel kişi veya yer adlarının araştırmalarında kullanılır. Vardar, dilde adlandırmayı "Gösterilenden ya da kavramdan kalkarak anlatımı, gösterilenin bağlandığı gösterenleri inceleyen anlambilimsel araştırma." (2002: 13) olarak, adbilimini ise "Özel ad niteliği taşıyan kişi ya da yer adlarının köken ve gelişimini inceleyen sözlükbilim

Adbilim ve Kültürdilbilim Bağlamında Lakaplar Üzerine Bir Araştırma: Tokat-Nebiköy Örneği dalı.” (2002: 12) şeklinde tanımlamaktadır. Rijski ise, “Bir nesne halklarının zihinlerini farklı bir şekilde etkiler. Bir halk söz konusu nesnenin bazı özelliklerinden etkilenebilir, diğeri için başka özellikler belirgin olur. (...) böylelikle farklı halklarda aynı nesne ile ilgili kavramlar farklılık gösterebilir.” (1806: 51) diyerek nesnelerin ve kavramların adlandırma sürecini ele alır. Bu yorum bir adlandırma biçimi olan lakapların da kültüre, dile, toplumun sosyokültürel ilişkilerine, iletişim ve etkileşim durumlarına göre farklılık göstermesine işaret etmektedir.

Kişi ve yer adları bütün diller ve kültürler için önemlidir. Çünkü insanlar arasında iletişimi sağlayabilmenin temel şartlarından biri adlandırmadır. Türkçede “*Ad almak, ad vermek, ad koymak, ad takmak, adını bağışlamak, adını korumak, adını taşımak, adının hakkını vermek*” gibi deyimlerde dilde adlandırmanın önemi vurgulanmaktadır. Kibar, dilde yer alan adların çağrışım ve çeşitli kabullerle bir anlam kazandığını aksi takdirde bu adların sahte ve yakıştırma olduğunu (2005: 16) belirtmektedir.

Şahin (2015: 5)’de, Türk adbiliminin sorunları üzerinde durulmakta ve bu alanda yapılan çalışmalarındaki en önemli sorunun, adbilimini teorik olarak ele alan çalışmaların yapılmamış olması ile terminoloji ve yöntem eksikliği olduğu belirtilmektedir.

Aksan, nitelik ve yöntem açısından farklılık göstermesine rağmen adbilimin anlambilim ve sözcükbilimle yakın ilişki içerisinde olduğunu belirtmekte, adbilimini de “geniş adbilim” ve “özel ad” olarak iki başlık altında değerlendirmektedir. Aksan, geniş adbilimi “Herhangi bir kavramdan (örneğin güzellik, balık, zaman) hareket edilerek bu kavramın herhangi bir dilde nasıl anlatım bulduğunu ve anlatımda hangi etkenlerin rol oynadığını inceleyen bilim”; özel adı ise “Özel adları köken bilgisi, tarihsel gelişme yönünden ve çeşitli dil ve kültür sorunları açısından inceleyen bilim” şeklinde açıklamaktadır (2007: 32). Sakaoğlu ise adbilimini halk bilimci bakış açısıyla değerlendirerek “Canlıların, nesnelerin ve kavramların, kısacası çevremizde gördüğümüz ve algıladığımız her şeyin adıyla ilgilenen bilimin adı.” (2001: 9) olarak tanımlamaktadır.

Bir adlandırma biçimi olarak değerlendirilen lakaplar, birçok araştırmacı tarafından farklı bakış açılarıyla tanımlanmıştır. *Güncel Türkçe Sözlük*’te *lakap* (<Ar. laḳab) sözcüğünün tanımı, “Bir kimseye, bir aileye kendi adından ayrı olarak sonradan takılan, o kimsenin veya o ailenin bir özelliğinden kaynaklanan ad.” olarak geçer. Bozkurt, lakap sözcüğüne farklı bir bakış açısı getirerek lakabı “Övgü veya yergi ifade eden isim ve sıfat” anlamını kazanmasında “Bir kimseye gizli kalmasını istediği bir ayıbıyla hitap etmek” anlamına gelen *nebez* ile “Kişinin severek aldığı, onu toplum içinde yücelten ad” anlamındaki *na’t* sözcüğüne bağlamaktadır (2003: 65).

Timpunza-Mvula, “Lakapların özel bir ad olduğunu ve bu adların karakterler arasındaki sosyal ilişkileri, davranış biçimlerini ya da karakterlerin fiziksel görünüşleri hakkında bilgi veren, kendine ait bir karakteri ve önemi olan bir işaret ya da sembol olarak” (1984: 134) tanımlamaktadır. Morgan, lakap sözcüğünün kökeniyle ilgili olarak “Eski İngilizce

ecan fiilinden türetilen bir *eke-* isimdir ve "eklemek veya çoğaltmak" anlamına gelir, dolayısıyla *eke-*adı bir kişiye yasal ya da vaftiz adının üzerinde ve üstünde verilen bir addır." (1979: 16) bilgisini vermektedir.

Keskin ise lakapla ilgili oldukça kapsamlı bir tanım yapmaktadır:

"Bir kişinin ailesi ya da sülalesiyle, yaşadığı yer ve olaylarla, davranışlarıyla, fiziki ya da karakter özellikleriyle, taşıdığı nitelikleriyle, hastalıklarıyla... nitelermeler ve tanımlamalar sonucunda ortaya çıkan ... kişilerin isimlerini bile gölgede bırakarak isimlerden fazla kullanılır hale gelebilen, içinde bulunduğu iletişim bağlamı ve bu bağlamdaki iletişim ve etkileşim içinde bulunan tüm değişkenlerin özelliklerini ve bu anlamda içinde şekillendirip kullanıldığı grubun sosyokültürel, psikolojik nitelikleriyle estetik algılarını yansıtan ve yine bu çerçevede başta bireysel ve toplumsal çerçevede tanıma ve tanıtma, ilişkileri yansıtma ve düzenleme olmak üzere çeşitli antropolojik, sosyolojik, psikolojik, sosyal psikolojik işlevlere sahip olabilen özel adlandırma biçimleridir." (2020: 80)

Türkçede lakaplarla ilgili çalışmaların oldukça fazla olduğu görülmektedir. Ancak yapılan bu çalışmalarda lakapların tasnifi hususunda oldukça farklı yaklaşımlar olduğu tespit edilmiştir. Yaşam şekilleri, sosyokültürel değişimler ve statüler insanları adlandırma biçimlerinde değişikliklere sebep olacağı için lakaplar üzerine yapılan tasnifleri, hem sayı hem de içerik olarak sınırlandırmak çok mümkün görünmemektedir. Alanyazınında lakapları Coşar, "Özel ve genel lakaplar" (2003: 3036) olarak ikiye ayırırken; Aydın, "Kuruluşları açısından basit, türemiş ve birleşik adlar" olmak üçe ayırmakta ve kuruluşları açısından ise dayandığı temeller başlığı altında "Renk sıfatları, hayvan adları, bitki adları, araç- gereç isimleri, meslek adları, yansımalar, olağanüstü varlıklar, köken adlarına" (2006: 31-33) dayalı bir tasnif yapmaktadır. Kişi ve sülale adları üzerine çalışan Atlı, kişiye özgü lakapları, "İş ve uğraşa, fizikî özelliklere, fiziksel engellere, maddî duruma, karakteristik özelliklere, yaş, bilgi ve tecrübeye, başından geçen bir olaya, mensubiyete, askerlik vazifesine, bir başkasının adının/lakabının verilmesine, meşhur kişilere benzerlik ya da hayranlığa (2017: 131)" bağlı olarak tasnif etmiştir. Altıntaş ise lakapları şu başlıklar altında tasnif eder:

"Olumlu, olumsuz, ata, dede, baba isminden gelen aile ve kişi lakapları, bir olaya bağlı olarak ortaya çıkan aile ve kişi lakapları, kişinin sürekli tekrarladığı kelimelerden ya da çıkardığı seslerden kaynaklanan aile ve kişi lakapları, kişinin kendini tekrarlayan davranışlarından dolayı verilen aile ve kişi lakapları, çıkış sebebi bilinmeyen/hatırlanamayan lakaplar, söyleyişte değişime uğrayan adların lakap olarak değerlendirilmesi, geldikleri yerin adına göre verilen lakaplar, aile lakapları" (2022: 39-64).

Yapılan bu tasniflerde, derlenen malzemenin niteliğine göre bir ölçüt belirlendiği görülür. Ahmet Keskin ise Türkiye'nin farklı coğrafyalarından derlediği lakapları, adbilim bağlamında otuz yedi başlık üzerinden tasnif etmiş ve bu doğrultuda bir inceleme yapmıştır

Adbilim ve Kültürdilbilim Bağlamında Lakaplar Üzerine Bir Araştırma: Tokat-Nebiköy Örneği (2020: 88-91). Keskin'in tasnifinin oldukça detaylı olması dikkat çekicidir. Çalışmada, Keskin'in tasnifinden yararlanılacağı için, bu tasnif inceleme kısmında verilmiştir.

Türk toplumunda ve kültüründe ad verme kültürel bir olgudur. Bu kültürel olgu, geçmişten günümüze değin korunmuştur. Eski Türklerde, ad koyma/verme törenlerinin yapılması, ad vermenin Türk toplumunda kutsal kabul edildiğini tanıklamaktadır. Türklerde ad verme geleneği art zamanlı olarak incelendiğinde ad vermenin /almanın öneminde bir köklü değişim söz konusu değildir. Türkçenin tarihî dönemlerinde "Eski Türkçede 'Kültigin, Bilge, Tonyukuk' adlarının öz Türkçe olduğunu, Uygur Türklerinin Çince veya Budizm terminolojisinden alınmış ön ek ve unvanlar kullanıldığını, İslamiyet'in kabulüyle birlikte ise, Türkçe addan önce Arapça sıfatlar eklenmiş, diğer yandan Selçuklularda da 'Keykubat, Keykâvus' gibi Farsça adlar kullanılmıştır" (Gülensoy 1994: 5) bilgisi sadece adın niteliğinde bir değişim olduğunu tanıklamaktadır. Dede Korkut'ta ise ad verme, erginlenme ile doğrudan ilişkilidir ve ritüelistik bir yönü bulunmaktadır (Duymaz, 1999: 119). Keskin, lakapların Türk toplumunun sosyal hayatında tanıtıcı, tanımlayıcı ve pragmatik bir olgu olarak karşımıza çıktığını belirtmekte ve 1934 soyadı kanunuyla bu lakapların bazılarının unutulduğu bazılarınınsoyadına dönüştürüldüğünü aktarmaktadır (2020: 56-57).

1. Lakapların Adbilim ve Kültürdilbilim Bağlamında Tasnifi

XX. yüzyılın sonlarına doğru dil ve kültür kavramları ile bunlar arasındaki ilişkilere yoğunlaşan disiplinler arası alanlar ortaya çıkmıştır. Bu alanların ortak noktası, dili ve kültürü bilgi biriktirme, koruma ve aktarma şifrelerine sahip olan gösterge sistemleri olarak değerlendirmesidir (Kozan 2014: 3). Kültürdilbilim, sürekli etkileşim içerisinde olan dil ve kültür göstergeleri arasındaki ilişkiyi betimlemektedir. Dil ile kültür ilişkileri noktasında incelenen ve değerlendirilen kültürdilbilim, birçok farklı disiplinden (adbilim, ülkedilbilim, budundilbilim, toplumdilbilim, edimbilim, ruhdilbilim, kültürel antropoloji vb.) yararlanan bir alandır. Bu sebeple, bu alanın tanımında farklı yaklaşımlar görülmektedir: V. V. Krasnıh kültürdilbilimi "Kültürün dilde ve söylemde kendini göstermesi, yansıması ve yaşamasını inceleyen disiplin" (2002: 12) olarak tanımlarken; V. A. Maslova'ya göre ise "Dilbilim ve kültürbilimin kesişiminde ortaya çıkan, dilsel boyutta kendisini gösteren halk kültürünün yansımasını irdeleyen" (2004: 28) bir bilim dalıdır.

Adbilimin inceleme alanlarından biri olan özel adlar, insanların toplum içerisinde ayırt edilmesini sağlamaktadır. Bunun yanında özel adlar, kültürel miras, alışkanlıklar, bilgi, töre ve davranışlar ile etno-kültürel kazanımlar gibi birçok ayırıcı özelliğe de sahiptir. Özel adlar içerisinde "Yaş, sosyal çevre ve kişilerarası iletişimin derecesine bağlı olarak şekillenen, insanın doğumundan ölümüne kadar hayatında yer edinen" (Özer, 2014: 157) lakaplar da önemli inceleme alanlarıdır.

Lakapların oluşturulmasında etkili olan faktörlerinden belki de en önemlisi insanların fiziksel özellikleri veya dış görünüşleridir. Buna göre insan vücudunun bölümlerinin lakapların yaratılmasında etkili olduğu gözlemlenmektedir. Lakapların verilmesinde insan vücudunun yapısı, büyüklüğü, küçüklüğü ile vücut parçalarının özellik ve anormallikleri etkili olmaktadır. Lakapların kullanımına bakıldığında ise “Fiziksel özellikler, meslekler, soylar, etnik köken, yaşanan yer, kıskançlık, imrenme, zekâ durumu, çevreye karşı tutum” (Aslan ve Telli, 2023: 151) gibi özelliklerin etkili olduğu görülmektedir.

2. Tokat Nebiköy’de Derlenen Lakapların Adbilim ve Kültürdilbilim Bağlamında İncelenmesi

Bu çalışmanın malzemesini oluşturan lakaplar, 2018 yılında Tokat’ın Merkez ilçesine bağlı Nebiköy adlı yerleşim yerinden derlenmiştir. Bu kapsamda, 15’i kadın, 40’ı erkek olmak üzere 55 kaynak kişiyle görüşme yapılmıştır. Kaynak kişilerin eğitim düzeyleri ilkökul, ortaokul, lise ve üniversite olarak çeşitlenmiştir. Ayrıca okuryazar olmayan kaynak kişilerin sayısı da fazladır. Bu kişilerden, Nebiköy’de aktif olarak kullanılan 98 lakap derlenmiştir. Derlenen lakaplar içerisinde çalışmanın kapsamına ve niteliğine uygun olmayan lakaplar çalışma dışında tutularak 55 lakap çalışmaya dâhil edilmiştir. Elde edilen lakaplar, Keskin (2020) tarafından oluşturulan sınıflama modeline göre incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

Çalışmada, lakaplar öncelikle adbilim açısından sınıflandırılmıştır. Adbilim açısından lakapların özellikle bedeninin hacmi (büyüklüğü/küçüklüğü), ağırlığı veya zayıflığı, rengi, uzunluğu/kısalığı üzerinden oluşturulduğu görülmektedir. Yörede derlenen lakaplar verilmiş nedenlerine göre on bir başlık altında tasnif edilmiştir¹. Bunlar;

- **Kişilerin fiziki özelliklerinden/dış görünüşlerinden hareketle verilen lakaplar:** *Çöp Ellez, Dobiç, Domiriza, Esmerin Ayşe, Etlik, Gara Cumuya, Gara Sali, Gıba, Güdük, Karakoç, Karayılan, Keloğlan, Küçük Ali, Küçük Hüseyin, Micik, Sarı Halil, Sarı Kız, Serçe, Tille Necati, Tuluğ², Goca Mahmut, Kambur Ali.*
- **Kişilerin vücut organlarının niteliklerinden hareketle verilen lakaplar:** *Çakır Ali, Çolak, Kocaöz, Kör Elif, Pala, Yan Ali, Yaylı.*

¹ Bazı lakaplar, niteliği gereği birden fazla başlık içerisinde gösterilmiştir. Örneğin *karayılan* lakabı esmer birine verildiğinden hem “Kişilerin fiziki özelliklerinden/dış görünüşlerinden hareketle verilen lakaplar” başlığında hem de sahibinin mizacını yansıttığı için “Kişilerin olumlu ya da olumsuz kişilik/mizaç/karakter/huy/genel davranış özelliklerinden hareketle oluşturulan lakaplar” başlığı içerisinde değerlendirilmektedir.

² *Tuluğ* ‘İçine peynir koymaya yarayan deri tulum.’ [tuluğ < ET tolkuk ‘deri kap; idrar kesesi’ (Clouston 1972: 496b).

Adbilim ve Kültürdilbilim Bağlamında Lakaplar Üzerine Bir Araştırma: Tokat-Nebiköy Örneği

- **Kişilerin güçlü/güçsüz, sağlıklı/hastalık olma durumlarından hareketle verilen lakaplar:** *Zefil*.
- **Kişilerin bir konuda/her konuda aşırı bilgi ya da beceri sahibi olmasından, zekâ, bilgi seviyesinden hareketle oluşturulan lakaplar:** *Vali, Çizgi*.
- **Kişilerin akıl/duyu/duygu eksikliği veya aşırı duyarlılık özelliklerinden hareketle oluşturulan lakaplar:** *Deli Mehmet, Pılız*.
- **Kişilerin olumlu ya da olumsuz kişilik/mizaç/karakter/huy/genel davranış özelliklerinden hareketle oluşturulan lakaplar:** *Urhuç, Cepli, Tilki, Tola, Tomah, Saçma, Petov, Karayılan, Gavur Ali, Dazır Ali*.
- **Kişilerin konuşma ve söylem özelliklerinden, tutumlarından hareketle oluşturulan lakaplar:** *Apak Fadik, Balkız, Biçer, Çakal, Erkek, Gıcık Ali, Gındır Ali, Guguk, Pat Hasan, Süzek, Tırampacı, Yumuşak*.
- **Kişilerin kirlilik-temizlik, pasaklık, şıklık-rüküşlük olgusundan hareketle oluşturulan lakaplar:** *Küsbe, Bitli*.
- **Kişilerin taşıdığı/kullandığı/taktığı alet ve gereçlerden hareketle oluşturulan lakaplar:** *Motorcu Ali, Kelle³*.
- **Kişilerin askerdeki görevleri/davranışları, askerlik anılarını anlatması ya da askerliği yaptığı yer/askerlik yapma biçimi vs. hususlardan hareketle oluşturulan lakaplar:** *Topçu, Çavuş, Olaylar Bayram Çavuş*.
- **Kişilerin iş, görev, meslek/meslek eğilimlerinden, çalışma koşullarından, kadrolarından vs. hareketle oluşturulan lakaplar:** *Somuncu, Molla, Mal Ahmet*.

Lakaplar üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında, genellikle derlenen/tespit edilen lakapların kültürel anlamlarının betimlenmesi ve yorumlanmasının üzerinde çok durulmadığı görülmüştür. Bu noktada lakapların kültürel anlamlarının betimlenmesi ve yorumlanabilmesi için kültürdilbilimin bakış açısıyla incelenmesi gerekmektedir. Farklı kodlara sahip dillerin ve kültürlerin etkileşimi, dil göstergelerinin kültürel anlamlarını inceleyen, dil aracılığıyla yansıtılan yani 'dil dünya görüşü' oluşturan her şey kültürdilbilimin inceleme alanına girmektedir (Alimjanova 2016: 33). Çalışmada derlenen lakaplar, "Bireysel ve millî kimliğin dışı vurumu olarak lakaplar", "Kişiler, Olaylar ve Anlatılar Aracılığıyla

³ Yörede traktörün vagonuz hâline *kelle* denir ve vagonuz traktörle ağır işler yapılır. Bu kişi de çoğu ağır işi tek başına yaptığı için bu araca benzetilmiştir.

Kolektif Ya Da Bireysel Hafızanın Anıştırılması Bağlamında Lakaplar”, “Dünya Görüşünün Yansıması Olarak Lakaplar” olmak üzere üç başlık altında sınıflandırılmış ve incelenmiştir.

3. Bireysel ve Millî Kimliğin Dışa Vurumu Olarak Lakaplar

Benveniste, dilin öznelliğine vurgu yaparak, “İnsan, dil içerisinde ve dil aracılığıyla özne olarak ortaya çıkar, çünkü dil, ona gerçeklik yükler, var olma özelliği olan kendi gerçekliğini, ego-ben, benlik düşüncesini verir.” (1995: 81) der. Bu çerçevede insanın bireysel ve millî kimliğinin oluşumunda en önemli unsur dildir. Kültürdilbilimin temel terimlerinden olan dilsel kimlik ve millî dilsel kimlik kavramlarının tanımlanması da bu noktada önemlidir. Alimjonava, dilsel kimliği, bireyin dil ile ifade edilen kimliği olarak tanımlarken; kültürün bir ürünü olarak görülen millî dilsel kimliği ise, “Dil, birey ile dünya arasında duran bir aynadır ve bu aynadan insanın kimliği, davranışları, öncelikleri, değerler sistemi, faaliyetleri ve ayrıca toplumun konuştuğu dilin kültürü yansır. (2016: 111-113)” diyerek açıklar.

Sosyal gruplarda ve toplumsal yaşamda insanların birbirleriyle iletişim kurma ile bu iletişimi devam ettirme şekilleri, kısacası dil ve söylem üzerine takındıkları tutum ve davranışlar önemlidir. Bir adlandırma biçimi olan lakaplarda, konuşma ve söylem noktasında değerlendirebileceğimiz bu tutum ve söylem örneklerinin bulunması bu durumu tanımlamaktadır. Keskin, konuşma ve söylem temelinde üretilen lakaplarla ilgili şu yorumu getirmektedir:

“Bir toplumun dil konusundaki tutumlarının, kabullerinin, sınırlarının, algılarının, değerlendirmelerinin bir sonucudur. Başka bir ifadeyle kimine nerede nasıl konuşması gerektiği, hangi dil, üslup, söylem biçiminin hangi seviyede, ölçüde normal olup olmadığı gibi hususlar millî dilsel kimlik üzerine şekillendiği ve grubun dil konusundaki tutumlarından, algılarından, kabullerinden hareketle verildiği” (2020: 97- 98).

Çalışmada, “Bireysel ve Millî Kimliğin Dışa Vurumu Olarak Lakaplar” başlığı altında değerlendirebileceğimiz lakaplar ve verilmiş nedenleri şu şekildedir:

- **Apak** Fadik ‘Söylemek istediklerini açık ve net ifade eden biri olduğu için’ (KK-1),
- **Balkız** ‘Küçükken annesinin bal kızım diyerek sevdiği için (KK-2),
- **Biçer** ‘Bu kişi hem çok hızlı hem de karmaşık bir şekilde konuştuğu için’ (KK-3),
- **Çakal** ‘Bu kadının konuşmaları çok kaba imiş. İnsanlara hitap şekli de normalin dışında, kötü bir şekildeymiş. Huy olarak da sinsi bir kişiliğe sahipmiş. Görünüş itibarıyla de çirkin bir kadın olduğu için bu iki yönünün sonucunda çakala benzetilmiştir.’ (KK-4),

Adbilim ve Kültürdilbilim Bağlamında Lakaplar Üzerine Bir Araştırma: Tokat-Nebiköy Örneği

- **Erkek** 'Henüz çocukken, yaşından beklenilmedik bir şekilde konuştuğu ve davrandığı için' (KK-5),
- **Gıcık Ali** 'Yavru koyunlara gıcık denilirmiş. Bu kişi de ara sıra, durduk yere koyun sesini taklit ettiği için' (KK-6),
- **Gındır⁴ Ali** 'Bu kişinin sesinin kalın, boğuk ve ne söylediği pek anlaşılmadığı için' (KK-7),
- **Guguk** 'Sesinin ince olması ve her konuya dâhil olup sürekli konuştuğu için' (KK-8),
- **Pat Hasan** 'Sözlerini hiç düşünüp tartmadan bir anda aklına geldiği gibi söylediği için' (KK-9),
- **Süzek** 'Sözlerini tartarak, düşünerek konuştuğu için' (KK-10),
- **Tırapacı⁵** 'Kişinin konuşma şekli ve sesi kaba olduğu için' (KK-11),
- **Yumuşak** 'Konuşması da çok naif olduğu için' (KK-12).

Söylem temelinde oluşturan bu lakaplar, konuşma biçiminin anlaşılır, kaba, nahif gibi özelliklerine bağlı olarak verilmiştir. Bunun yanında ses tonunun ince veya kalın olması ile konuşmanın hızlı ve karmaşık olması gibi özelliklerin de bu lakapların verilmesinde etkili olduğu söylenebilir.

4. Kişiler, Olaylar ve Anlatılar Aracılığıyla Kolektif Ya Da Bireysel Hafızanın Anıştırılması Bağlamında Lakaplar

Kültürdilbilimde anıştırma terimini Karaulov, "Bilgi ve duygu değeri açısından önemi olan, bireyüstü niteliği taşıyan, yani çoğu kişi tarafından bilinen ve sıkça başvurulan metin" (2004: 216) şeklinde tanımlamaktadır. Metinlerarasılık kuramının gelişiminde önemli terimlerden biri olan anıştırmalar, bir adlandırma biçimi olan lakaplarda kendini göstermektedir. Anıştırmalar, "anıştırma olay", "anıştırma metin", "anıştırma isim" ve "anıştırma söz" olmak üzere dört grupta ele alınmaktadır (Kozan 2014: 109). Lakaplarda bu anıştırma türlerinden özellikle anıştırma olayların sıklıkla kullanıldığı görülmektedir (Keskin, 2020). Anıştırma olay "Ayırt edici belirtilerinin bilişsel alana dâhil edildiği belli çağrışımları uyandıran 'kalıp' bir olay olarak" (Kozan 2014: 108) tanımlanmaktadır. Derlenen lakaplarda anıştırma olay olarak 'Olaylar Bayram Çavuş', 'Çavuş', 'Deli Mehmet', 'Emzikçi', 'Gâvour Ali',

⁴ *Gındır (II)* sözcüğü 'boğuk boğuk, burnundan konuşan (kimse).' (İğneciler, Mudurnu-Bolu) (Öztek 2018: 61) anlamındadır.

⁵ Bu sözcük, *Derleme Sözlüğü*'nde *tırapma* 'değiş tokuş.' (Keban, Baskil, Ağın- Elazığ) (Buran 1997: 210) şeklinde geçmektedir. Türkçe Sözlük'te Rumca kökenli *trampa* (<tra'mpa) 'değişim' anlamındadır. Konuşma esnasında sesin değişiminden dolayı bu lakabın verildiği düşünülmektedir.

'Kendi Gelen'; anıştırma söz 'Gül Ali', 'Torun'; anıştırma isim için 'Keloğlan' gibi örnekler vardır. Derlenen lakaplarda da anıştırma türlerinden özellikle 'anıştırma olay'ın belirleyici olduğu görülmüştür. Bu durum anıştırma olayın kültürel bellekle ilişkisini tanıklar niteliktedir. "Her lakap icrasında gerçekleştirirken anıştırma ile olaylar, kişinin özellikleri tekrar hatırlanmakta, böylece sosyal ilişkiler ve etkileşimler de canlı tutulmaktadır" (Keskin 2020: 99). Çalışmada, "Kişiler, olaylar ve anlatılar aracılığıyla kolektif ya da bireysel hafızanın anıştırılması bağlamında lakaplar" başlığı altında değerlendirebileceğimiz lakaplar şu şekildedir:

- **Olaylar Bayram Çavuş** 'Bu kişi askerliğini çavuş rütbesiyle yapmış ancak seferberlik sırasında askerden kaçmış ve şaki olmuştur. Kişinin şaki olmadan önceki rütbesinden yani çavuşluğundan utanmasını sağlamak için' (KK-13),
- **Çavuş** 'Askerde çavuş olduğu için' (KK-14),
- **Çizgi** 'Hayatında daima kararlı, kendi çizgisinden ödün vermeyen bir karaktere sahip olduğu için.' (KK-15),
- **Deli Mehmet** 'Herkesle muhatap olmayan ve herkesten farklı düşünceye sahip olduğu için.' (KK-16),
- **Emzikçi** 'Geç yaşa kadar başparmağını emmesinden dolayı' (KK-17),
- **Gafaroğlu** 'Bu kişinin Gafaroğlu adında sofu (sûfi) bir dedeye benzetilmesinden dolayı' (KK-18),
- **Gara Lüle** 'Tütün içtiği pipodaki lülenin rengi de siyah olduğu için' (KK-19),
- **Garip** 'Küçük yaşta ailesini kaybetmiş ve çevresinde onu koruyup kollayan birisi olmadığı için.' (KK-20),
- **Gâvur Ali** 'Acımasız ve gaddar bir insan olduğu için' (KK-21),
- **Gül Ali** 'Ailesinde dünyaya gelen tek erkek çocukmuş. Bir tane olduğu için de hep daha özel davranılmış ve daha farklı sevilmiş. "Sen evimizin gülüsün" denilerek büyütüldüğü için' (KK-22),
- **Karayılan** 'Teninin esmer, huyunun aksi ve insanlara yaklaşımının da sessiz ve sinsi olmasından dolayı' (KK-23),
- **Kelle** 'Traktörün vagonuz hâline kelle denir ve vagonuz traktörle ağır işler yapılır. Bu kişinin de çoğu ağır işleri tek başına yapmasından dolayı' (KK-24),
- **Keloğlan** 'Saçları döküldüğü ve ayağına da hep çarık giydiği için' (KK-25),

Adbilim ve Kültürdilbilim Bağlamında Lakaplar Üzerine Bir Araştırma: Tokat-Nebiköy Örneği

- **Kendi Gelen** 'Kendi isteğiyle de köyünü bırakıp başka bir köye gittiği için' (KK-26),
- **Mal Ahmet** 'Yaylalarda hayvan otlattığı ve kişinin düşüncesizce saf hareketleri olduğu için' (KK-27),
- **Molla** 'Kişinin toplumun yaşam tarzına aykırı hareketleri olmasından dolayı deli ve hocalık yapmasından dolayı sufi olarak görüldüğü için' (KK-28),
- **Motorcu Ali** 'Köyde birisinin bir eşyası taşınacak olursa veya dağdan odun kesip taşınılacaksa bu kişiyi motoruyla birlikte çağırdıkları için' (KK-29),
- **Naz Ali** 'Küçüklüğünde herkesin onu çok sevmesi ve nazlamasından dolayı.' (KK-30),
- **Petov** 'Gençliğinde huysuz ve aksi bir insan olduğu için' (KK-31),
- **Pılız** 'Davranışları tuhaf olduğu için' (KK-32),
- **Saçma** 'Köyde tüfekle vurduğu kişinin vücudunda saçma kaldığı için' (KK-33),
- **Somuncu** 'Hem köyde fırınları yaptığı hem de fazla somun yediği için.' (KK-34),
- **Tomah** 'İnsanlara çok küstüğü ve çabuk alındığı için' (KK-35),
- **Torun** 'Küçüklüğünde "torunum da torunum" hitabıyla sevildiği için' (KK-36),
- **Topçu** 'Askerde topçu olduğu için' (KK-37),
- **Topşar** 'Topşar, küçük taşlarla oynanan bir oyunun adıdır. Kişi tıpkı oyundaki top gibi fiziksel olarak küçük bir yapıda olduğu için' (KK-38),
- **Veled** 'Çocukken diğer yaşlılarına göre daha fazla yaramaz, çok hareketli ve ele avuca sığmayan birisi olduğu için' (KK-39).

5. Dünya Görüşünün Yansıması Olarak Lakaplar

Alimjonava, dinamik bir olgu olarak görülen dünya görüşü kavramını, "Toplum bilincinde şekil almış, gerçekliğe yönelik elde edilen bilgilerin düzenli hâli" (2016: 83) olarak tanımlarken dil dünya görüşünü ise "Kültürel değeri olan bilgilerin yazılı ve sözlü olarak nesilden nesle aktarılması ile etkin hâle gelmiş bütünlüğü" (2016: 88) olarak yorumlamaktadır. Dil konuşucularının dünyaya bakış açılarını anlayabilmede dilin millî dünya görüşünü doğru bir şekilde kavramak önemlidir. Nitekim Özer, "Belli bir toplumun dil ve dünya görüşünün yansıtıldığı değer ögesi, duygu değeri, imge ve imge yoğunluğu gibi bileşenlerden oluşmaktadır. Bu tür adlandırmaların anlaşılabilmesinde aynı dil ve kültürü taşıyan toplum içinde oluşturulan değerler sistemi ve soyut ahlaki değerler açısından bu içeriği

yorumlamasına bağlıdır.” (2014: 158) diyerek dildeki adlandırmaların önemini vurgulamaktadır.

Nebiköy’den derlenen lakapların insanların düşünce dünyasını, inançlarını, değer yargılarını, mizah anlayışlarını ve yaşam tarzlarını yansıttığı görülmektedir. Toplum içerisinde cimri, dik başlı, yalancı, hilekâr, saldırgan, otoriter, acımasız, kaba insanlara karşı tutumun nasıl olduğu lakaplar üzerinden rahatlıkla çözümlenebilmektedir. İnsanlar bu davranışları sergileyen veya bu özelliklere sahip olan bireyleri etiketlemekte ve nispeten ötekileştirmektedir.

Lakaplarda başvurulan renkler de dikkat çekicidir. Türk toplumunda olumlu-olumsuz algıya sahip olan renklerin bu işlevi lakaplarda da kendini göstermektedir. Derlenen lakaplarda, özellikle kişinin dış görünüşünü ve göz rengini betimlemek için *Sarı*, *Çakır* ve *Kara* renkleri kullanılmıştır. Bu renklerden özellikle kara rengi doğrudan olumsuz bir anlamı karşılama da kişinin dış görünüşünü betimlediği için bir aşağılama ifadesi olarak görülebilir. Sarı rengin, Türkçede hastalığı çağrıştırması yönüyle daha çok olumsuz bir tasarımı ve duygu değeri olsa da burada ‘*Sarı Kız*’ lakabında bir güzellik unsuru olarak ön plana çıkartılmıştır.

Derlenen lakaplarda *çakal*, *tilki*, *yılan* gibi hayvan adlarının kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu hayvanların Türk toplumunun dünya görüşünde olumlu veya olumsuz bir kültürel algıya sahip olup olmadığı bu lakaplardan belirlenebilmektedir. Türkiye Türkçesinde hayvan adlarının olumsuz anlamları ve argo kullanımları olduğu bilinmektedir. Sağlık, hayvan adlarının argo kullanımları için “*Angut*, *bıldırcın*, *keklik*, *kerkenez* gibi kuşlardan *tavuk*, *hindi*, *ördek*, *kaz* gibi kümes hayvanlarına; *keçi*, *kuzu*, *inek*, *öküz* gibi büyük ve küçükbaş hayvanlardan, *ayı*, *çakal*, *geyik* gibi yaban hayvanlarına ve *kefal*, *sazan*, *uskumru*” gibi balık adlarının örneklerini sıralamaktadır (2009: 17). Lakaplarda yararlanılan *çakal*, *tilki* ve *yılan* hayvan adlarının halk anlatılarında ve metinlerinde de genellikle ortak tasarım ve duygu değeri taşıdıkları görülmektedir. *Yılan* ‘kötülük’, *tilki* ‘kurnazlık’, *çakal* ise ‘hainlik’ özelliklerini taşımaktadır.

İnsanların olumlu veya olumsuz tutum ve davranışlarından hareketle ortaya çıkan lakaplar, toplumun bu insanlara karşı bakış açıları hakkında bilgi vermektedir. Bu bağlamda cimri insanların toplum nezdinde çok hoş karşılanmadığını ortaya koyan, **Cep**li lakabının ‘eli sıkı biri olduğu için’ (KK-11) verildiği görülmektedir. Lakaplar, toplum içinde yaşayan bireylerin kabul görmesi, takdir görmesi, sevilmesi, saygı duyulması için hangi davranış ve tutumları sergilemesi gerektiğiyle ilgili ipuçları da vermektedir. Aksi durumlarda da bu bireylere verilen lakaplarla, bu insanlar ötekileştirilmekte, aşağılanmakta ve yerilmektedir. Keskin “...lakaplara yansıyan kabullere, dünya görüşlerine göre insanlar az mı konuşmalıdır, çok mu, yoksa dengeli mi?, çok mu güleç olmalı yoksa somurtkan mı? ..” (2020: 104) sorularıyla lakapların çeşitli yönlerine değinmektedir. Buna göre insanların kullandıkları

Adbilim ve Kültürdilbilim Bağlamında Lakaplar Üzerine Bir Araştırma: Tokat-Nebiköy Örneği

iletişim biçimleri ve konuşmayla ilgili takındıkları tavır ve tutumlar toplumun dünya görüşünün bir yansıması olarak görülebilir. Ölçülü, naif ve düşünerek konuşan insanlar, toplum içerisinde kabul gören, saygı duyulan bireyler olarak görülmekte ve olumlu lakaplarla yüceltilmektedir: ‘Konuşması da çok naif olduğu için’ **Yumuşak** (KK-12), ‘Sözlerini tartarak, düşünerek konuştuğu için’ **Süzek** (KK-10); ‘Aksini sergileyen insanlar için ‘Sözlerini hiç düşünüp tartmadan bir anda aklına geldiği gibi söylediği için’ **Pat Hasan** (KK-9), ‘Kişinin konuşma şekli ve sesi kaba olduğu için’ **Tırapacı** (KK-11) lakapları kullanılmaktadır.

Gavur sözcüğü, Türk toplumunun dünya görüşünün yansımalarından birini oluşturan kültürel sözcüklerden biridir. Toplum içerisinde insanların etnik kimliklerine, din ve mezheplerine göre çeşitli etiketlemeler bulunmaktadır. Bu çerçevede ‘Acımasız ve gaddar bir insan olduğu için’ **Gâvur Ali** (KK-33) lakabının kullanılmış olması dikkat çekicidir. *Gavur* sözcüğü *Güncel Türkçe Sözlük*’te (<Far. gebr) ‘Dinsiz kimse.’, ‘Müslüman olmayan kimse.’, ‘Merhametsiz, acımasız.’, ‘İnatçı.’ anlamlarıyla geçmektedir. Dinle ilgili bu sözcük olumsuz tasarıma ve duygu değerine sahiptir. Beşli, *gâvur* sözcüğünü art zamanlı olarak incelediği çalışmasında kaynaklarda ölçünlü dilde yer alan anlamlarının dışında sözcüğün ‘eşkiya ve Yunan askerleri’ (2018: 456) gibi anlamları da taşıdığını iletmektedir.

Yörede, “Dünya görüşünün yansıması olarak lakaplar” başlığı altında değerlendirebileceğimiz lakaplar şu şekildedir:

- **Cepli** ‘Eli sıkı biri olduğu için’ (KK-40),
- **Dazır⁶ Ali** ‘Gençliğinden beri kendi kendine kararlar veren, kimseye bir şey danışmayan, dik başlı biri olduğu için’ (KK-41),
- **Obama** ‘Obama’nın başkanlığının son dönemlerinde köyde muhtarlık yaptığı için’ (KK-42),
- **Polis** ‘İnsanları kandırarak polis olduğu yalanını söylediği için’ (KK-43),
- **Tilki** ‘Düğünlerde tavuk kaçırma işini her düğünde diğer erkeklerden daha çok ve daha önde yaptığı için’ (KK-44),
- **Urhuç⁷** ‘Saldırgan bir kişi olduğu için’ (KK-45),
- **Vali** ‘Köyde etrafındaki her insanlara sözünü geçiren biri olduğu için’ (KK-46),

⁶ Gözaydın, “Bu sabah burada iken beni çocuklarla çağırttı. Dazıra dazır eve koştum.” (166) örneği üzerinden dazır sözcüğünün anlamını “Hemen, derhâl, acele ile” (2023: 12) biçiminde vermektedir. Ancak bu sözcük madde başı olarak *Türkçe Sözlük*’te yer almamaktadır.

⁷ Bu sözcük, yörede Rukiye adının kısaltması olarak kullanılmaktadır. Ancak lakabın anlamından hareketle bu sözcüğün *vurmak* fiiliyle daha kuvvetli bir ilişkisi olduğu düşünülmektedir.

- **Karayılan** 'Teninin esmer, huyunun aksi ve insanlara yaklaşımının da sessiz ve sinsi olmasından dolayı' (KK-47),
- **Gâvur Ali** 'Acımasız ve gaddar bir insan olduğu için' (KK-48),
- **Çakal** 'Bu kadının konuşmaları çok kaba imiş. İnsanlara hitap şekli de normalin dışında, kötü bir şekildeymiş. Huy olarak da sinsi bir kişiliğe sahipmiş. Görünüş itibariyle de çirkin bir kadın olduğu için bu iki yönünün sonucunda çakala benzetilmiştir.' (KK-4),
- **Çakır Ali** 'Gözleri doğuştan mavi olduğu için' (KK-49),
- **Esmerin Ayşe** 'Kişinin annesi esmer tenli olmasından dolayı.' (KK-50),
- **Gara Cumuya** 'Ten rengi koyu olduğu için' (KK-51),
- **Gara Sali** 'Koyu esmer tenli birisi olduğu için' (KK-52),
- **Sarı Halil** 'Sarışın ve beyaz tenli olduğu için' (KK-53),
- **Sarı Kız** 'Sarışın olduğu için.' (KK-54),
- **Pat Hasan** 'Sözlerini hiç düşünüp tartmadan bir anda aklına geldiği gibi söylediği için' (KK-9),
- **Süzek** 'Sözlerini tartarak, düşünerek konuştuğu için' (KK-10),
- **Tırapacı** 'Kişinin konuşma şekli ve sesi kaba olduğu için' (KK-11),
- **Yumuşak** 'Konuşması da çok naif olduğu için' (KK-55),
- **Petov** 'Gençliğinde huysuz ve aksi bir insan olduğu için' (KK-31),
- **Pılız** 'Davranışları tuhaf olduğu için' (KK-32),
- **Tomah** 'İnsanlara çok küstüğü ve çabuk alındığı için' (KK-35) lakapları kullanılmıştır.

Özellikle küçük yerleşim yerlerinde bireylerin adının yanında mutlaka bir lakabının da olduğu görülür. Bu lakapların, insanların birbirilerini daha iyi tanımalarında ve samimiyet oluşturmalarında önemli bir işleve sahip olduğu söylenebilir. Yukarıda sıralanan lakaplarda *kara*, *sarı*, *esmer*, *çakır* gibi renk adlarının kullanılması dikkat çekicidir. Özellikle dış görünüşün belirtilmesinde *kara* renginin kullanılması, teni esmer olan bireylerin çirkinliğini belirten bir göstergeden; beyaz tenli, sarı saçlı/tenli olmanın ise toplumda bir güzellik göstergesi olarak algılandığı (Aydın, 2006: 33) düşünülebilir.

Sonuç

Türk kültüründe ad verme geleneği önemli kültürel değerler arasında yer almaktadır. Bu bağlamda Türkçede adbilim ve özellikle kişi adları ve yer adları üzerine çok sayıda önemli çalışma yapılmıştır. Ancak lakaplar konusu adbilim ve folklor disiplininin dışına çok fazla çıkmamıştır. Oysa lakaplar birer kültür birimleridir ve bu anlamda lakapların kültürdilbilim disiplini açısından da incelenmesi gerekir.

Bu çalışmada, Tokat'a bağlı Nebiköy'de derlenen elli beş lakap, adbilim ve kültürdilbilim disiplinlerinden yararlanarak incelenmiştir. Çalışmada derlenen lakaplar iki perspektiften değerlendirilmiştir. İlk olarak lakaplar veriliş nedenlerine göre adbilimsel açıdan sınıflandırılmıştır. Daha sonra lakaplar kültürdilbilimsel açıdan tasnif edilmiş ve elde edilen veriler üzerinde değerlendirmeler yapılmıştır. Çalışmada, görüşülen kaynak kişilerin 15'i kadın, 40'ı ise erkektir. Derlenen lakapların cinsiyet dağılımına bakıldığında özellikle erkeklere ait lakapların daha fazla olduğu belirlenmiştir. Ancak bazı lakapların herhangi bir cinsiyet göstergesi taşımadığı da belirlenmiştir. Kadınlara ait lakaplarda daha çok kadının fiziksel özellikleri ve konuşma biçimlerinin etkili olduğu görülmüştür. Erkeklerde ise askerlik anıları, takındıkları tavır ve davranışlar, fiziksel görünüşleri, vücut anomalileri, bedensel ve zihinsel bozuklukları lakapların verilmesinde etkili olmuştur. Lakaplarda kullanılan özel adlarda kadınlara ait Ayşe, Fadik, Elif adlarının; erkeklerde ise Ahmet, Bayram, Ali, Hüseyin, Hasan, Mahmut, Mehmet, Halil ve Necati adlarının kullanıldığı tespit edilmiştir.

Yöredeki lakaplarda, özellikle insanların dış görünüşlerindeki farklılıkların etkili olduğu görülmüştür. Vücudun büyüklüğü/küçüklüğü, zayıflığı/şişmanlığı, uzunluğu/kısalığı, göz renginin standartlardan farklı oluşu, ten renginin özellikle esmer ve sarı olması gibi özellikler lakapların verilmesinde belirleyici olmuştur. Bireylerin konuşma biçimlerindeki farklılıklar 'hızlı/yavaş, kaba, düşüncesizce, iğneleyici, aşağılayıcı, nahif konuşmaları' ile toplum içerisinde sergiledikleri olumlu/olumsuz düşünce ve davranışlar ile 'acımasızlık, hainlik, saldırganlık, yalancılık' gibi kişilik özelliklerinin lakapların verilmesinde etkili olduğu tespit edilmiştir. Toplum içerisinde kişilerin saygınlığına ve sözünün güvenilirliğine atıfta bulunmak için *Vali* ve *Molla* gibi lakapların kullanıldığı da görülmektedir.

Toplumların yaşam şekilleri, düşünüş biçimleri, inançları, ahlaki değerleri, mizah anlayışları ve dünya görüşlerine dair pek çok kavram lakaplara yansımıştır. Bu bağlamda, lakaplar dil, insan ve toplum arasındaki iletişimi ve etkileşimi yansıtan önemli kültürel birimlerdir. Lakapların kültürdilbilimsel incelemeleri sonucunda toplum ve dil ekseninde ortaya çıkan önemli veriler belirlenmiş ve çözümlenmiştir. Buna göre, yörede verilen lakapların bireyi yüceltmek, övmek, aşağılamak, tanıtmak gibi işlevlerinin olduğu görülmektedir. Özellikle bireyin dış görünüşü, fiziksel özellikleri, kusurları üzerinden küçük düşürücü olan lakapların kullanıldığı görülmüştür. Bu durum negatif mizahın toplum

tarafından kullanımının güzel bir örneğidir. Tokat'a bağlı Nebiköy yerleşiminde yapılan bu araştırma, yörede lakaplar üzerine yapılacak çalışmalar için bir başlangıç niteliği taşımaktadır. Geleneksel kültür öğelerinin hızlıca yok olmaya başladığı günümüzde yapılan bu tarz çalışmalar envanter oluşturma açısından son derece önemlidir. Bunun yanında derlenen veriler adbilim ve farklı disiplinler ışığında incelenerek alana katkı sağlayacağı muhakkaktır.

Kaynakça

- Aksan, Doğan. 1982. *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim, III*. Cilt, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Alimjanova, Gauhar Muktaşevna. *Karşılaştırmalı Kültürdilbilim / Dil-Kültür-İnsan*. Çev. Seyhan Uçar ve Şekip Aktay. Ankara: Gazi Kitabevi, 2016.
- Aslan, Büşranur ve Telli, Burak. 2023. Türkiye Türkçesi Ağzılarında Lakaplar: Besni İlçesi Örneği. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (43), 147-164.
- Aydın, Mehmet. 2006. Adbilim Açısından Ordu ve Samsun Ağzılarındaki Bazı Lakaplar, *Türk Dilleri Araştırmaları*, 1, s. 25-47
- Atlı, Sagıp. 2017. Manisa'nın Demirci İlçesindeki Lakaplar Üzerine Bir İnceleme, *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 41.1., ss. 101-137.
- Benveniste, Émile. 1995. *Genel Dilbilim Sorunları* (E. Öztokat, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Beşli, Ertan. 2018. Eski Türkçeden Günümüz Türkçesine "Tat, Yât, Gâvur ve Yabancı" Göstergelerinin Kültür Dil Bilimsel Çözümlemesi. Âbide Doğan & Rasim Özyürek & Ayşegül Celepoğlu & Yasemin Dinç Kurt & Koray Üstün (Ed.): *XIII. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri Kitabı* içinde, Ankara: Meteksan Matbaacılık, s. 454-458.
- Boyras, Şeref. 1998. "Lakaplar Konusunda Bazı Dikkatler ve Bir Yöre Örneği." *Türklük Bilimi Araştırmaları*, VII. Sayı, Sivas.
- Bozkurt, Nebi. 2003. "Lakap Maddesi", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: XXVII, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, s. 65-66.
- Buran, Ahmet.1996. *Keban, Baskil ve Ağın yöresi ağzıları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Coşar, Asiye Mevhibe. 2003. "Trabzon'da Kullanılan Lakaplar Üzerine Bir Derleme/Değerlendirme", *TDAY Belleten 1999/ I-II*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. s. 27-40.
- Clauson, Sir Gerard. 1972. *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford.
- Duymaz, Ali. 1999. "Dede Korkut Kitabı'nda Alpların Eğitim ve Geçiş Törenleri", *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni*, Ankara.
- Gözaydın, Nevzat. 2023. Halikarnas Balıkcısı'ndan Türkçe Sözlük İçin Katkılar, *Türk Dili*. 856, 18.
- Gülensoy, Tuncer. 2012. "XXI. Yüzyılda Türkiye Kişi Adlarına Bir Bakış", *İdil Dergisi*, 1/5, 1-7.
- Güncel Türkçe Sözlük*, <https://sozluk.gov.tr/> [Erişim tarihi: 26.06.2023]
- Karaulov, Yuri Nikolayeviç. 2004. *Russkiy Yazık i Yazıkovaya Liçnost'*, Moscow: Editorial URSS.
- Keskin, Ahmet. 2020. *Adbilim, Kültürdilbilim ve Folklor Odağında Türk Kültüründe Lakaplar*, Ankara: Akçağ Yayınları

- Adbilim ve Kültürdilbilim Bağlamında Lakaplar Üzerine Bir Araştırma: Tokat-Nebiköy Örneği
Keskin, Ahmet. 2021. "Adbilim Odağında Lakaplar Ve Lakaplarla Karıştırılan Başlıca Terim ve Kavramlar. *Avrasya Terim Dergisi*, 9 (2): 54-62.
- Kibar, Osman. 2005. *Türk Kültüründe Ad Verme: Kişi Adları Üstüne Bir Tasnif Denemesi*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kozan, Olena. 2014. *Kültürdilbilim Temel Kavramlar ve Sorunlar*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Krasnih, Viktoriya Vladimirovna. 2002. *Etnopsikholingvistik i Lingvokul'turologiya*. Moskova: Gnozis.
- Maslova, Valentina Avraamovna. 2004. *Kognitivnaya Lingvostika*. Minsk: Tetrasistems.
- Morgan, Jane. 1979. *Nicknames: Their Origins and Social Consequences*. London: Routledge & K. Paul.
- Özer, Zeynep Bağlan. 2014. "Antroponim Çevirisinin Kültürdilbilimsel Yönü". (Çev. S. Acar), *Kültürdilbilim / Temel Kavramlar ve Sorunlar* içinde. Ed. Olena Kozan, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Öztek, Zafer. 2018. *Halk Dilinde Sağlık Değişleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Sağlık, Gürcü Selcan. 2009. Türkmen Türkçesinde Hayvan Adlarının Olumsuz Anlamda Kullanımları Üzerine. *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, 1 (2/1), 16-27.
- Sakaoğlu, Saim. 2001. *Türk Ad Bilimine Giriş*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Şahin, İbrahim. 2015. *Adbilim*, Ankara: Pegem Yayınları.
- Timpunza-Mvula, Enoch. 1984. Nicknaming in conversational context among the Chewa of Malawi. *Folklore Forum*. 17(2): 134-142.
- Türk Dil Kurumu. 2009. *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü (6 cilt)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Vardar, Berke. 2002. *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Multilingual Yayınları.

Sözlü Kaynaklar

- KK-1: Nebiköy, 60, Erkek, Ortaokul.
- KK-2: Nebiköy, 42, Kadın, İlkokul.
- KK-3: Nebiköy,64, Kadın, İlkokul.
- KK-4: Nebiköy,52, Kadın, İlkokul.
- KK-5: Nebiköy,73, Erkek, İlkokul.
- KK-6: Nebiköy,83, Erkek, Yok.
- KK-7: Nebiköy,54, Erkek, İlkokul.
- KK-8: Nebiköy,70, Erkek, Yok.
- KK-9: Nebiköy,47, Erkek, İlkokul.
- KK-10: Nebiköy,60, Erkek, İlkokul.
- KK-11: Nebiköy,55, Erkek, Üniversite.
- KK-12: Nebiköy,65, Erkek, Yok.
- KK-13: Nebiköy,80, Kadın, Yok.
- KK-14: Nebiköy,30, Erkek, Lise.

- KK-15: Nebiköy,54, Erkek, İlkokul.
KK-16: Nebiköy,56, Erkek, İlkokul.
KK-17: Nebiköy,32, Erkek, Üniversite.
KK-18: Nebiköy,84, Kadın, Yok.
KK-19: Nebiköy,80, Erkek, Yok.
KK-20: Nebiköy,77, Kadın, Yok.
KK-21: Nebiköy,86, Erkek, Yok.
KK-22: Nebiköy,55, Erkek, İlkokul.
KK-23: Nebiköy,29, Kadın, Lise.
KK-24: Nebiköy,75, Kadın, Yok.
KK-25: Nebiköy,70, Erkek, Yok.
KK-26: Nebiköy,42, Kadın, İlkokul.
KK-27: Nebiköy,50, Erkek, İlkokul.
KK-28: Nebiköy,36, Erkek, Ortaokul.
KK-29: Nebiköy,40, Kadın, İlkokul.
KK-30: Nebiköy,60, Erkek, Yok.
KK-31: Nebiköy,70, Erkek, Yok.
KK-32: Nebiköy,75, Erkek, Yok.
KK- 33: Nebiköy,48, Erkek, Ortaokul.
KK-34: Nebiköy,85, Erkek, Yok.
KK-35: Nebiköy,58, Kadın, İlkokul.
KK-36: Nebiköy,31, Erkek, Lise.
KK-37: Nebiköy,55, Kadın, İlkokul.
KK-38: Nebiköy,58, Erkek, İlkokul.
KK-39: Nebiköy,55, Erkek, Ortaokul.
KK-40: Nebiköy,61, Erkek, İlkokul.
KK-41: Nebiköy,58, Kadın, İlkokul.
KK-42: Nebiköy55, Erkek, Ortaokul.
KK-43: Nebiköy,47, Erkek, İlkokul.
KK-44: Nebiköy,63, Erkek, İlkokul.
KK-45: Nebiköy,59, Kadın, İlkokul.
KK-46: Nebiköy,80, Erkek, Yok.
KK-47: Nebiköy,29, Kadın, Lise.
KK-48: Nebiköy,86, Erkek, Yok.

Adbilim ve Kültürdilbilim Bağlamında Lakaplar Üzerine Bir Araştırma: Tokat-Nebiköy Örneği

KK-49: Nebiköy,27, Erkek, Lise.

KK-50: Nebiköy,30, Kadın, Üniversite.

KK-51: Nebiköy,45, Erkek, İlkokul.

KK-52: Nebiköy,85, Erkek, Yok.

KK-53: Nebiköy,59, Erkek, İlkokul.

KK-54: Nebiköy,80, Erkek, Yok.

KK-55: Nebiköy,65, Erkek, Yok.

